

1918–19-ről másképpen

Salamon Konrád Magyarország 20. századi történetének egyik legismertebb kutatója figyelemreméltó kötetet jelentetett meg az őszirózsás forradalomról és az 1918. november 16-án kikiáltott „első magyar népköztársaság” rövid, ám viharos történetéről, majd megbuktatásáról. 2001-ben már fontos, időtávban kissé többet vállaló monográfiát írt a kérdésről.¹ Több körülmény is közrejátszhatott abban, hogy mondanivalóját lényegre törőbben, s kifejezetten a Károlyi Mihály irányította hónapokra fókuszálva fejtette ki. A magyar közvéleményt az elmúlt években alaposan megosztotta a Károlyi-kérdés, ami egyelőre azzal zárult le, hogy a kormányzat eltávolította az Országház északi oldaláról az egykori miniszter-, majd köztársasági elnök Varga Imre (sokak szerint a Kádár-korszak kurzus-szobrászművésze) által komponált egészalakos szobrát. A mű nem került a nevezetes szoborparkba, hanem Siófokra, a művész szülővárosában lett felállítva. 2004-ben, amikor a szocialista – szabad demokrata többségű Fővárosi Közgyűlés nem engedélyezte Rieger Tibor Teleki Pál szobrának felállítását Budapesten², némiképpen hasonló „megoldás” született. A Teleki emléket megörökítő szobor Balatonboglárra került.

Salamon Konrád már korábbi könyvében is bizonyította, hogy a „nemzeti önpusztítás” legfőbb oka az 1918 őszen megkezdett könyörtelen kommunista politikai propaganda volt, amely elvezetett az 1919. március 21-i puccshoz. Természetesen alaposan kifejtette, hogy a nemzeti tragédiából kivette részét Károlyi Mihály körének felelőtlen politizálása, csakúgy, mint a jobboldal hatalmi politikája, amely – bár szavakban szüntelenül hangoztatta nemzeti elkötelezettségét – ha erőszak nyomán is, de elfogadta a trianoni békeszerződést. Ez a mostani viszonylag kis terjedelmű kötet csupán a proletárdiktatúra kikiáltásáig foglalkozik az eseményekkel. Feladatának tekintti, ahogyan a könyv borítójára is felkerült, hogy „harag és elfogultság nélkül” értékelje Károlyi Mihály „első magyar köztársaságának” tevékenységét. A munka forrásbázisa a korábbi kötet alap gondolatai mellett, elsősorban a kortárs politikusok emlékiratainak, naplójának felhasználásával gazdagodott. Ha nem is mindig egyetértően, de komoly forrásként idéz bőven Garami Ernő, Buchinger Manó, Juhász Nagy Sándor, József főherceg, Horthy Miklós és a többi kortárs emlékezéseiből. Kevésbé ismert forrása Bartha Albert kéziratosa munkája, valamint felfedezéssel egyenértékű hivatkozása Nyékhegyi Ferenc: „A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés” című, 1922-ben kiadott, elfeledett írása. Korántsem esik abba a hibába, hogy az 1990 előtti időtálló feldolgozásokat figyelmen kívül hagyná (Arday Lajos, Hajdú Tibor, Ormos Mária, Borsányi György, Mérei Gyula). Hasonló módon figyel a friss történelmi munkákra, beépítve azok eredményeit elemzésébe (Romsics Ignác, Varga Lajos). Érdeme Jászi Oszkár évtizedekig negligált, itthon csak 1989-ben kiadott művének (*Magyar kálvária – magyar föltámadás*) felhasználása. Újraolvasta Károlyi Mihály emlékiratát (*Hit, illúziók nélkül*), s arra a meglepő következtetésre jutott, hogy annak egyes alapvető megállapításait újbóli megjelenésekor (1977) kicenzúrázták! A szerző mottóként föl is írja könyve belső címlapjára őket. Ezek szerint nem tudhatott az olvasó 35 éve arról, hogy Károlyi véleménye szerint „a magyar proletárdiktatúra végtelenül sze-

rencia és terméketlen kísérlet volt”. „(Az 1919-es) kommunista államcsínyért a felelősség az antantot terheli.” Azt sem tudhatta meg a Kádár-korszak olvasója, hogy „Magyarország kétszer késte le a demokratikus csatlakozást: először 1918-ban az antant hibájából; másodsor 1947-ben az oroszok miatt.”

Ez a nemtelen hamisítás is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a magyar közvélemény jelentős része elfogadta a Kádár-korszak idején azt a sajnós hivatásos történészek által is képviselt álláspontot, hogy a „népköztársaság” kialakításából logikusan következett a „tanácsköztársaság” politikai rendszere. Már csak azért is, mert az őszirózsás forradalom előkészítője a „Nemzeti Tanács” volt. A felelőtlen, demagóg dobálódzás a fogalmakkal, amelyek lényege megegyezett a háború utáni kibontakozást kereső baloldali népre, köztársaságra, tanácsrendszerre építő kísérletére, oda vezetett, hogy az utókor hajlamos volt szerves kontinuitást feltételezni az őszi, magát polgári forradalomnak nevező átalakulás és az 1919. március 21-i kommunista hatalomátvétel között. Erősítette ezt a benyomást, hogy ez a tendencia megfelelt a bolsevik ideológia permanens forradalom elméletének. Az 1918–19 fordulóján öt hónapig folyó eseményeknek ebbe a logikai láncba szedését a benne szereplő politikai erők ellenfelei is elfogadták, nem észlelve, vagy politikai érdekből elhallgatva a korszakon belüli többszörös diszkontinuitást, ami a Kommunisták Magyarországi Pártjának színrelépésével kezdődött, majd január–februárban annak a magát demokratikusnak tekintő hatalommal való szembekezdés nyomán, a szélsőséges mozgalom vezetőinek bebörtönzésével végződött. Tehát a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány nem előkészítője volt a proletárdiktatúrának, hanem áldozata a hatalomra törő szélsőségeseknek. (Természetesen egy kormány rossz vagy felelőtlen politizálása is előkészíti a talajt saját bukásának, de ebben az esetben nincs szó tudatosságról.) A politikai puccsot elsősorban az tette lehetővé, hogy az antant olyan további nemzeti sérelmeket okozó követelést (Vix-jegyzék) támasztott, amelyet már a magát antant-barátként definiáló kormányzat sem fogadhatott el. A népköztársaság elnöke, Károlyi Mihály, a helyén kívánt maradni, és valószínűleg egy kizárólag szociáldemokrata politikusokból álló kormányt nevezett volna ki, de a kommunistákkal számtalan társadalmi, ideológiai téren rokonszenvező ún. baloldali szociáldemokraták a háta mögött megegyeztek Kun Béláékkal.

Salamon Konrád részletesen foglalkozik a határkérdéssel, ami döntő fontosságú maradt a tárgyalt időszakban. Emlékeztet az első Vix-jegyzékre, ami a szlovák lakta Felvidék kiűritésére szólította fel a Károlyi-kormányt. Ennek nyomán egyezett meg Milán Hodzsa, Csehszlovákia követe, Bartha Albert külügyminiszterrel a kiűritendő terület határvonaláról, ami lényegében megfelelt a szlovák–magyar etnikai határvonalnak. (Tulajdonképpen az 1938. évi első bécsi döntés határvonalának.) A megegyezést azonban Beneš, aki ismerte az erőviszonyokat, azonnal elutasította, mert már akkor nem méltányos etnikai elhatárolódásra, hanem terjeszkedésre törekedett. A helyzet cseppfolyósságát jelzi, hogy Magyarország ekkor még nem ismerte el Csehszlovákiát, csak Csehországot, ami fontos distinkció volt. A háborús vereség nyomán hatalomra jutott új kormányzat által kötött egyezményeket megsértette az antant, illetve a 3 területrel szomszéd. (Belgrádi fegyverszüneti egyezmény, Diaz-féle megállapodás.) Teljesen logikusan gondolták a budapesti politikai körök, pártállásra való tekintet nélkül, hogy az újabb Vix-jegyzék is hasonló sorsra fog jutni. Ezért utasították el egyöntetűen, és így vált lehetővé, hogy a legszélsőségesebb politikai irányzat, a kommunisták vegyék át a hatalmat, a közben melléjük állt szociáldemokrata szármáyal karöltve. A jobboldali szociáldemokraták (Buchinger Manó, Garami Ernő) és a polgári radikálisok (Jászi Oszkár, Szende Pál) nemcsak, hogy nem vettek részt semmilyen formában a ha-

talomban, de még a politizálást is abbahagyták, s nem bízva Kun Béláékban – ismerve az orosz forradalom kíméletlenségét – még az országból is eltávoztak. Egyedül Károlyi Mihály tétovázott, s ezt kihasználva döntötték meg hatalmát, s nyitottak új lapot még az államforma tekintetében is a szélsőbaloldaliak. Ezután Károlyi is az emigrációt választotta. A kötet narratívája szerint az őszirózsás forradalom nyomán kikiáltott köztársaság – sőt népköztársaság – figyelemreméltó lépés volt a demokratikus államrend felé vezető úton, azonban berendezkedését megakadályozta az ultraradikális kommunista agitáció, amely a sajtón (Vörös Újság) kívül egészen a fegyveres lázadásig (Népszava székház megtámadása) eljutott. Nem véletlen, hogy erről a 16 halálos áldozattal járó február 12-i támadásról a Kádár-korszakban olyan szörmentén írtak a történészek. Nagy Vince belügyminiszter és Dietz Károly budapesti főkapitány végre fogantathatta korábbi javaslatát a kommunista vezetők letartóztatására vonatkozóan. 55-en kerültek így a toloncházba. A letartóztatás jogi háttérét az adta meg, hogy az előző napon, február 11-én a kormány végre törvényt alkotott „a népköztársasági államforma védelméről.” Ami szerint „akinek cselekménye közvetlenül arra van irányulva, hogy Magyarország népköztársasági államformája erőszakkal megváltoztassék, büntett miatt tíz évtől tizenöt évig terjedő fogházzal büntethető.”³ A kommunisták mögött álló erőt elsősorban a leszerelt, a fővárosba özönlő, kielégíthetetlen igényeket támaztó katonák alkották. Radikális követeléseiket tudatos politikai céllal karolta fel a Kommunisták Magyarországi Pártja, sőt újabb ötleteket adva a spontán mozgalomnak, azt tovább gerjesztette.

A szerző a demokratikus államrend megkerülhetetlen idoljának tekinti a köztársaság államformát. (Ismételjük: Károlyiék valójában „népköztársaság”-ról döntöttek). Mivel annak kikiáltása szerencsétlenül egybeesett az ország katonai, s annak nyomán nemzeti vereségével, vizsgáljuk meg kicsit közelebbről a köztársasági eszmerendszer korabeli szerepét. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy az államforma megváltoztatása, illetve deklarálása más történelmi tendenciát rejtett magában a felbomló dualista állam osztrák és magyar részein. A hagyományos magyar jogértelmezés szerint Magyarország különálló királyság, tulajdonképpen egy perszonálunió társországa volt a Monarchián belül. Ha azonos is a Monarchia és Magyarország uralkodója, Ausztriában császár, Magyarországon király. Hogy a két funkció betöltője azonos, az a történelmi erőviszonyok terméke, de a magyar alkotmányosság szerint külön személyek is lehetnek, ha megváltozik a politikai helyzet. 1849-ben, a Függetlenségi Nyilatkozatban ezt a megváltozott helyzetet a Debrecenben ülésző magyar országgyűlés már egyszer kinyilvánította. A köztársasági államforma felé haladó fejlődési tendencia már a forradalom és szabadságharc idején kitapintható volt, és közvetlenül a világháborús megpróbáltatások nyomán az ország állampolgárainak többsége valószínűleg köztársaság-párti volt, már csak osztrákellenessége miatt is, de a régi, alkotmányos rend azonnali megszüntetése mást jelentett a magyarság és mást a nemzetiségi lakosság szempontjából. Különösen Ausztria esetében, ahol a nemzetiségek tartományi határok között éltek és nyilvánvaló többséget alkottak Csehországban, Galíciában, Bukovinában, Szlovéniában és Dalmáciában. Ausztria előbbre tartott a népszuverenitás megteremtésének útján. 1908-ban kiszélesítették a választójogot. Magyarországon ez nem történt meg. A tanácsrendszer a forradalmi idők terméke volt és inkább képviselte a hangos, tudatos polgárok véleményét és akaratát, de idővel át kellett volna adnia szerepét egy általános választójogon alapuló parlamentáris demokráciának. 1918 novemberében a Nemzeti Tanács csak ideiglenesen rendelkezett a demokrácia összes attribútumával, tehát az alkotmányozás tekintetében hatásköre vitatható volt. Salamon Konrád szerint az 1918 őszén hatalomra

került októberista politikusok és a mögöttük álló fővárosi tömegek, valamint az elkeveredett katonák és hangadó képviselőik, akik többnyire karpaszományos tisztjelöltek voltak⁴, kifejezték az ország véleményt nyilvánító többségének akarátát az államforma radikális megváltoztatásáról. Ám a lehetséges következmények tekintetében számolni kellett volna az októberistáknak és híveiknek azzal, hogy az államforma jelentősége más a kettős monarchia domináns nemzetei, az osztrákok és a magyarok és a nemzetiségek számára. A balázsfalvi román és a túrócszentmártoni szlovák népgyűlések határozatai az állam kötelékéből való azonnali kilépést hangoztatták, míg a magyar Nemzeti Tanács egy integer Magyarországot kívánt függetleníteni Ausztriától. Vannak a politikában olyan sorskérdések, amelyekben fontosabb lehet a szakmai tudás és az előrelátás, mint a lelkes népi közfelkiáltás. A témakör egyik legismertebb kortárs politikusa, a később jelentős történelmi babérokat szerző, az utókor által legitimistának tekintett Gratz Gusztáv egyik munkájában kifejtette, hogy a magyar legitimizmus nem tekinthető olyan szélsőséges konzervativizmusnak, mint például a francia polgári forradalom eszméivel szembenálló francia legitimizmus: „A francia legitimizmus antidemokratikus, a magyar királyság nem volt az. Franciaországban lehetséges volt az, hogy a király a „l'État c'est moi” elv alapján uralkodjék, Magyarországon az alkotmány szerint király és országgyűlés megosztották maguk között a hatalmat. Sem a király nem bocsáthatott ki fontos rendelkezéseket az országgyűlés nélkül, sem az országgyűlés nem hozhatott olyan törvényt, amelyet a király szentesíteni vonakodott. Ezért a magyar nemzetnek a királyság intézményéhez való ragaszkodása nem bizonyíték a magyar nemzetnek bármilyen reakciós hajlandóságai mellett. Egyszerűen azon a célszerűségi megfontoláson nyugszik, hogy a királyság a monarchikus gondolkozású egyének szemében a legfőbb államfői hatalom megszakítás nélküli betöltésének legcélszerűbb módszere...”⁵ Kétségtelen, hogy ez az elemzés már Trianon keserű tapasztalatai után fogalmazódott, s azt is tudjuk, hogy a társadalmi közhangulat alaposan megváltozott 1918 ősze után, látva az ország felosztását.

Az ország államformájának kérdése már közel egy évszázada napirenden volt, s a monarchikus államforma első komoly megkérdőjelezése 1849-ben történt a Függetlenségi Nyilatkozat közzétételével. Ezt az állásfoglalást azonban a Habsburg-uralkodóháznak adresszált, kifejezetten konkrét politikai helyzetben megtett lépésnek tekinthetjük. A magyar politikai elit jelentős része 1867 után elméleti megfontolásokat is téve már jelentős mértékben eltávolodott a republikánus eszmeiségtől. A korábbi forradalmár, de 1849-ben már a Békepártot támogató Jókai Mór szerint Magyarországon a köztársasági alkotmány csak forma és nem cél. „Cél az ország állami léte” – vallotta.⁶ Ezt nem vette figyelembe a felkorbácsolt budapesti közvélemény 1918-ban, s nyomában a Károlyi vezette új kormányzat. A köztársaság kikiáltását a korabeli konzervatív vélekedés elharmkodottnak és idegen ármány termékének tekintette. Tormay Cécile például úgy gondolta, hogy „A forradalom azért lett, mert a zsidóság félt a hazatérő katonák pogromjától. A köztársaság azért lett, mert a forradalom fél az ellenforradalomtól. Tömegnarkózis ma minden. De a narkózis nem tart örökké. Csak az a kérdés, hogy közben melyik tagját vágják le az alvónak?”⁷ Barátnője, Ritoók Emma állítólag azt panaszolta, hogy fiatalkori barátai Lukács-Löwinger György (sic) és Balázs-Bauer Béla (sic) azt mondták, hogy „még Magyarország függetlenségét is a zsidóknak kellett a magyarok számára megcsinálniuk.”⁸ Ritoók tovább idézte Lukácsot: „Ennek a forradalomnak el kell mindent söpörnie, hogy ne maradjon más, csak az ember és a föld, mert az emberiségnek új lélekre van szüksége, hogy előlről lehessen kezdeni az egészet.”⁹ Mennyire jól látta fél évszázaddal korábban Jókai Mór, aki nemcsak regényírónak, hanem gondolkodónak

sem volt akárki, hogy annak, aki politikai tabula rasa-t fog csinálni, számolnia kellene az állam, azaz az ország sorsával is! Csak a konkrét politikai helyzet döntheti el egy országban, hogy hova vezet az államforma radikális megváltoztatása. Mennyire mást jelentett a cseheknek a „republika”, mint a magyaroknak a „népköztársaság”? Prágában a nemzeti felszabadulás mellé társult az ország kiterjesztése az etnikai határokon túlra. Magyarországon az állam súlyos sebet kapott, a Habsburg monarchiától való megszabadulás nemzeti tragédiába fordult. Aztán ez megismétlődött a második világháború után. Mást kell tehát hogy értsen egy magyar történész a köztársaság kikiáltásán, mint egy cseh.¹⁰ A köztársaság kikiáltásának azonosítását a demokrácia győzelmével nem lehet fenntartások nélkül elfogadni.¹¹ Ha nem is azonos hangsúllyal, de a jobboldali-nemzeti irányzatok eléggé egyöntetűen elítélték ezt a lépést, de legalábbis elstetettnek tekintették az államforma megváltoztatását. A Habsburg-ellenes, „szabad királyválasztó” Gömbös Gyula első fennmaradt írásában, a tanácsköztársaság kikiáltásának napján megjelent, tehát valamivel korábban írt írásában megjegyezte, hogy „Magyarország tulajdonképpen forradalom nélkül lett független Ausztriától, a forradalom főképp a köztársasági államformát eredményezte.”¹² Kifejtette, hogy az államformaváltás katonai szempontból is hátrányos volt, mert gyorsította a frontbomlást. „Sohasem voltam lelkes királypárti, inkább köztársasági érzelmű voltam, és vagyok, a születési előjogokat általában nem ismerem el. Mégis nem tartottam helyesnek a királyt, a legfőbb katonát, állásától oly rövidesen megfosztani... nem ismerve az igazi helyzetet, siettünk, nehogy elkéssünk, lázasak voltunk és ebbeli állapotunkban elhajítottuk a magyar függetlenség legbiztosabb örét, a hadsereget.” – írta.¹³

A kötet következő fejezetében, amely a nemzetiségek 1918. őszi szerepével, s ellenséges fellépésével foglalkozik, igazolást nyernek ezek az aggodalmak. Az októbristák körében sem hunyt ki teljesen a védekező ösztön. Bartha Albert hadügyminiszter hadsereg-szervező lépéseit azonban megakadályozta a hazatért katonák körében folytatott szélsőséges agitáció. A véderő kérdésében azonban korábbi problémák is felmerülnek. Gömbös említett írásában bírálja a Monarchia közös parancsnokságának intézkedéseit, amennyiben annak visszavonult, de még irányítható erőit Karintia védelmére összpontosította, miközben Erdély ugyanúgy védtelen maradt, mint 1916-ban. A történelmi események mindig visszavezethetők mélyebb gyökerekhez. Az ütőképes magyar vezénylő haderő létrehozásának osztrák részről történt korábbi megakadályozása a háború elvesztésekor döntően érezte hatását. Az ország keleti végei komoly védelem nélkül maradtak, és az 1916–17-ben tönkrement, de a franciák által sebtében újra felfegyverzett román királyi haderő folyamatosan előrenyomulhatott. Bécs megúsza az idegen megszállást, pedig geopolitikai helyzete nem volt sokkal kedvezőbb, mint Budapesté. Salamon Konrád ismerteti a hadügyminiszter tiszteletreméltó erőfeszítéseit ún. riadószázadok felállításáról, valamint Molnár Dezső altábornagy, a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) elnökének tiszti ezredek felállítására vonatkozó intézkedését. A próbálkozásokat azonban elárulták. Kétségtelen, hogy ezek a tervezett alakulatok nemcsak az ország védelmét szolgálhatták volna, hanem ellenpólust képeztek volna a katonatanácsok növekvő hatalma ellen. A mélyebben gondolkodók még az októbristák oldalán is felismerték új haderő felállításának szükségességét. Jászi Oszkár például földosztással jutalmazta volna a hadseregbe belépő önkénteseket. (69. old.) Az új kormány fő erejét alkotó szociáldemokraták doktriner módon elzárkóztak a földkérdés ilyenfajta radikális megoldásától.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásával olyan szervezett erő jött létre, amely nem foglalkozott a külső veszéllyel, hanem csak a hatalom megragadásá-

val. A belpolitikai válság és a külső fenyegetés így egymást erősítette, ezért nem maradt a kormánzatnak arra ereje, hogy az újabb és újabb diktátumok ellen eredményesen lépjen fel. Már december folyamán nyilvánvalóvá vált, hogy az antant és térségbeli szövetségesei saját szerződéseiket sem tartják be, ezért indokolt lett volna a fokozottabb fegyveres ellenállás. Károlyi Mihály gyengesége és határozatlansága ekkor abban mutatkozott meg, hogy hagyta sodortatni magát az eseményektől. Már a szociáldemokrata vezetők is le kívánták váltani a katonatanács éléről az egyre agresszívebb Pogány Józsefet, de a kormány vezetője erre nem volt hajlandó. (79. old.). Tudomásul vette azt is, hogy a kormányból sorozatosan kilépjenek a polgári pártok képviselői. „A miniszterelnök ugyanis úgy gondolta, hogy kormányának mindenekelőtt a kialakult körülményekhez kell igazodnia...” (80. old.) A 12. fejezet napról-napra követi az elhúzódó kormányválság alakulását. Január 11-én végre megalakult a Berinkey Dénes vezette kormány, amelyben erőteljesen növekedett a szociáldemokrata részvétel. Tulajdonképpen már ekkor felmerült homogén szociáldemokrata kormány lehetősége. Mindenesetre végre elvált egymástól a Károlyi által párhuzamosan betöltött köztársasági elnöki és miniszterelnöki tevékenység. Annak ellenére, hogy Károlyi már decemberben határozottan ígéretet tett a választások kiírására, ez nem történt meg. Kétségtelen, hogy ebben – finoman szólva – technikai nehézségek is közrejátszottak, hiszen a folytatódó területablás miatt nem lehetett tudni, hol is húzódnak az ország határai. A történelmi ország területére ekkor már nem terjedt ki a köztársaság befolyása, viszont a szerződéseket megsértő hódítások elismerését jelentette volna egy szűkebb, biztosan kézben tartott terület lakosságának vélemény-nyilvánítása. Az új kormány felismerte a béketárgyalásokra készülődés fontosságát. Ám erre a feladatra is rávetült a kettős monarchia árnya, ugyanis nem állt rendelkezésre megfelelő számú és felkészültségű magyar diplomata és szakértő. A Berinkey kormány felgyorsította a törvényhozást, elkészült a néptörvény a földosztásról, és autonómiát kaptak végre azok a nemzetiségek (németek, ruszinok és szlovákok), akik közül az utóbbiak több tízezer négyzetkilométeres lakóhelyét már lényegében elszakították az előrenyomuló idegen csapatok. (107–108. old.) Megkésvs került sor a köztársaság védelméről szóló törvény kihirdetésére.¹⁴

A politikai helyzet elmergesedése, a szélsőbaloldali agitáció mellett a törvényalkotás is hozzájárult ahhoz, hogy a kormány végre cselekedett. Nagy Vince belügyminiszter és Dietz Károly budapesti főkapitány javasolta a hatalom elleni izgatások vezetőjének, Kun Bélának a letartóztatását. Még heteknek kellett eltelnie és a Conti utcai Népszava szerkesztőség elleni tragikus támadásnak bekövetkeznie¹⁵, hogy a letartóztatásokra sor kerüljön. A megkéssett intézkedések sem vetettek véget a kormány sodródásának. Egyre mélyült a szociáldemokrata miniszterek és a Lovászy Márton által létrehozott nemzeti-polgári koalíció közötti ellentét. Csak időlegesen oldotta fel néhány napra az ellentéteket a végre törvényesen is nemzeti ünnepé nyilvánított március 15-e méltóságteljes megünneplése. (A február 28-i néptörvény október 31-ét szintén „a magyar népszabadság ünnepnapjává nyilvánította”. – 129. old.) Március 17-én a kormány végre döntött a választások kiírásáról – április 13-ra. Ez a bejelentés sem oldotta fel az ellentéteket, mert amíg korábban a Vörös Újság, most a Népszava cikkezett ellentmondást nem tűrően a szocializmus végső győzelmének elkerülhetlenségéről. Salamon Konrád külön fejezetet szánt a „kommunista államcsíny” lefolyásának részletes bemutatására, kiemelve Károlyi Mihály hezitálását a Vix-jegyzék hatására kialakult drámai helyzetben. A jobboldali szociáldemokraták (Peidl Gyula, Garami Ernő) fenn szerették volna tartani a koalíciós kormányzást, mert tudták, hogy egypárti, szociáldemokrata kormányalakítás esetén elkerülhetetlen a radikális kom-

munisták bevonása a vezetésbe. Kevésbé ismert, hogy Károlyi a válság óráiban Ugron Gábor révén Bethlen István véleményét is kikérte. Bethlen „azt javasolta, hogy a Berinkey kormány az adott helyzetben ne mondjon le, ugyanakkor nem zárkózott el a tárgyalás elől.” (136. old.)

A kötet nagy érdeme, hogy óráról órára beszámol a puccs lefolyásáról, megállapítván: „1919. március 21-én a három lehetséges megoldás közül a döntési helyzetben lévő politikuskok többsége, a legrosszabbat választotta, mert ez a kommunistákat juttatta hatalomra, a szociáldemokrata párt és megtévesztett tömegeinek a támogatásával.” (143. old.) Világosabb képletet adott volna, ha marad a rövidesen megtartandó választásokig a Berinkey-kormány, vagy a kommunisták egyedül veszik át a kormányrudat, szembesülve ország és világ előtt hamis ígéreteik megvalósíthatatlanságával. A szerző szerint nem volt eleve reménytelen a „fiatal köztársaság” sorsa, mert a kialakított demokratikus keretek között létrejöhetett volna – tesszük hozzá: a vidéki Magyarország megkérdezése után – egy legitim balközép, netán egy koalíciós-nemzeti kormányzat, amely legitimitása következtében, alkalmas lehetett volna a béketárgyalásokon való meghallgatásra.

A kismonográfia utolsó fejezete egy méltányosabb békeszerződés lehetőségének a mérlegelését végzi el. Március 26-án tűzte végre napirendre a párizsi konferencia az osztrák és a magyar kormány meghívásának kérdését. A budapesti események miatt azonban nem ismerték el a tanácskormány törvényességét. Ennek ellenére Magyarországra küldték tájékozódni Christian Smuts tábornokot, aki a Vix-jegyzéknél kedvezőbb demarkációs vonalat ajánlott a keleti végeken. A nemzetközi tapasztalatokkal egyáltalán nem rendelkező Kun Béla azonban félreismerte politikai súlyát, és nem született megegyezés. Bár elvileg úgy döntött a konferencia, hogy Németország és Ausztria mellett hazánk is megjelenhet Párizsban, és utólag véleményt nyilváníthat a békefeltételekről, a meghívásra, nemzetközi elismerés híján, nem került sor 10 hónapon keresztül, 1920 januárjáig. A magyar szakirodalom többször foglalkozott már azzal a problémával, vajon a tanácsköztársaság kikiáltása és 4 és fél hónapos uralma rontotta-e a magyar békekondíciókon? Általában kiemelik a szerzők, akiknek felsorolására nincs terünk, hogy mivel a párizsi albizottságokban március 21-ig lényegében meghatározták Magyarország új határait, a belpolitikai változásnak nem volt döntő hatása. A szerző – Ormos Máriaival egyetértve – felhívja a figyelmet a Wilson elnök vezette amerikai küldöttség álláspontjára, amely lényegében nem volt ellenséges az országgal szemben. Bár kétségtelen, hogy Nyugat-Magyarország, a későbbi Burgenland, nemzetiségi alapon történt elcsatolását ő hozta javaslatba.¹⁶ A méltányosságra törekvő amerikai küldöttség azonban végleg eltávozott a konferenciáról, mielőtt az Apponyi Albert vezette magyar küldöttség, amely végre véleményt nyilváníthatott, megérkezett volna. Ismerve a hazánkkal megértőbb brit és olasz álláspontokat, valószínűsíthető, hogy Wilson jelenlétében javítható lett volna a magyar pozíció. Mindez azonban csak feltételezés. A szerző könyvében monografikusan leírt eseménysor és összefüggérendszer viszont a magyar belpolitikai küzdelmek és a nemzeti határok alakulása között nem feltételezés, hanem pontosan okadatolt elemzés, amelynek konklúziója: a szélsőbaloldali agitáció a hatalomért folytatott küzdelem során háttérbe szorította a nemzeti érdeket, ezért: „Az 1919-es kommunista uralom tehát a magyarság számára nemcsak társadalmi, de nemzeti tragédia is volt.” (152. old.)

(Salamon Konrád: Az őszirózsás forradalomról és az első köztársaságról. Harag és elfogultság nélkül. Éghajlat Könyvkiadó, 2012, 162 p.)

JEGYZETEK

- 1 S. K.: Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Korona kiadó, Budapest, 2001.
- 2 A szobrot eredetileg a Várba, a Sándor palota mellett kívánták felállítani köztéri szoborként. Végül a balatonboglári római katolikus templom kertjébe került „nem-köztéri” státuszú műalkotás-ként. Teleki hívei 1910-ben az Eötvös Kollégium Baráti Köre közreműködésével mégiscsak felállították a szobor kicsinyített másolatát Budapesten a kollégium lépcsőházában 2010-ben. Az emlékéllátás mellett elsősorban az életművét legjobban ismerő történészek érveltek (Bertényi Iván, Ablonczy Balázs).
- 3 Salamon: i. m. 117. o.
- 4 Karpaszomános: Tartalék állományban potenciális tisztjelölt, érettségizett, egyévi szolgálatra kötelezett vagy jelentkezett katonára a kiegyezéstől 1945-ig. Sok kedvezmény illette meg. Megfelelő tanfolyamok elvégzése után századosig léphetett elő. A hivatásos tisztek és a tartalékosok közötti társadalmi rétegződés különbségeiről és ennek nyomán politikai ellentéteikről, amelyek a háború végeztével csúcsosodtak ki, elfogult, de alapos elemzést ad Kőbányai János: „A magyar társadalom háborúi a nagy háborúban.” c. írása. Népszabadság, 1910. február 7.
- 5 Gratz Gusztáv: Magyarország a két háború között. Osiris Kiadó – Budapest, 2001. 54. o.
- 6 „Lehetőnek tartom a respublikát ott, ahol az maga előtt tabula rasa-t talált, de tabula rasa-t csinálni előtte, már nem tartom lehetőnek” – mondta egy parlamenti beszédében, majd folytatva megfogalmazta „...Nem az akadályozza Európában az általános respublikát, hogy sok a királyunk; hanem az, hogy kevés a respublikánus erkölcs.” (1872. ápr. 4.) In: Jókai Mór politikai beszédei. I. k. 196. old. Idézi Lengyel Dénes: Jókai: A jövő század regénye 1981. évi (Akadémiai Kiadó) „Kézirat, kiadások, fordítások” c. terjedelmes – nyilván a kiadás kényes körülményei megkívánta – kritikai magyarázatában. I. m. I. k. 581. o.
- 7 Tormay Cecile: Bujdosó könyve. Feljegyzések 1918-1919-ből I. kötet. Enter Kiadó, Budapest, MCMXCVIII, 161. o.
- 8 Uo.
- 9 Uo. 162. o.
- 10 Erről lásd bővebben Szabó A. Ferenc: Politikatörténet és komparatiztika a Magyar Szemlében. Valóság, 2008. 1. sz. 105. o.
- 11 Könnyű persze napjainkban azzal érvelni, hogy a legbiztosabb demokratikus talajon Európában a monarchiák állnak. De ettől ez még igaz lehet, s nem feltétlenül történelmietlen visszavetítés.
- 12 Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Osiris Kiadó – Budapest, 2004. 20. o.
- 13 Uo.
- 14 „A népköztársasági államforma védelméről.” Vö. a 4. sz. jegyzettel.
- 15 Nagy Vince korabeli belügyminiszter emlékiratában leírja, hogyan győzködte hetekig Károlyit a lázítók letartóztatásának elrendelésére. Csak a véres utcai provokáció után volt hajlandó, akár csak a szociáldemokrata miniszterek, beleegyezni az intézkedésbe. N. V.: Októbertől októberig. Európa–História, 1991. 122–123. o.
- 16 A békekonferencia először 1919. május 8-án foglalkozott Nyugat-Magyarország kérdésével. Vita nyomán bizottságot hoztak létre a döntés meghozatalára. „A május 12-i ülésen Wilson elnök kijelentette: úgy értesült, hogy az osztrákok fel fogják vetni ezt a kérdést, és a szövetségeket kéri fel, hogy döntsenek az ügyben.” Június 10-i és 16-i válaszjegyzékében a már Párizsban tartózkodó osztrák küldöttség igénybejelentést tett a területre, amelyet Sopronnal együtt meg is kapott. Ugyanezen a fórumon csatlóztak Csehszlovákiához a pozsonyi hídfőt, amelynek jelentőségét talán nem szükséges bővebben fejtegetni. Arday Lajos: Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában. 1918–1919. Magvető, Bp., 1990. Tehát a tanácsköztársaság uralma idején igen jelentős döntéseket hoztak Magyarország kárára. 184–185. o.